

Esencja futuryzmu

The essence of futurism

Łukasz Tofil

UNIwersytet JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

Słowa kluczowe

futuryzm; literatura XX wieku; Bruno Jasiński; Krzysztof Jaworski

Keywords

futurism, 20th century literature, Bruno Jasiński, Krzysztof Jaworski

Abstract

The article contains a critical analysis of book entitled *Natychmiastowa futuryzacja życia. Manifesty, odezwy, wypowiedzi programowe polskich futurystów 1919-1939* the author of which is a professor of the Jan Kochanowski University in Kielce – Krzysztof Jaworski. The basic information about the scientific achievements of the researcher and the content of the reviewed publication itself is included in the article. Furthermore, the review demonstrates why *Natychmiastowa futuryzacja życia* is a valuable source of knowledge about Polish futurism.

Historyk literatury, doktor habilitowany, profesor UJK Krzysztof Jaworski jest znanym i cenionym badaczem polskiego futuryzmu, poetą, prozaikiem i pedagogiem. Autorem obszernej, bo ponad siedmuset stronicowej *Kroniki polskiego futuryzmu*¹, będącej jednocześnie pracą habilitacyjną naukowca, która prezentuje najistotniejsze wydarzenia związane z rozwojem futuryzmu w Polsce. Jaworski jest także biografem jednego z najbarwniejszych przedstawicieli ruchu futurystycznego, pisarza i działacza komunistycznego – Brunona Jasińskiego (1901-1938) (właściwie Wiktora Zysmana) [*Bruno Ja-*

¹ K. Jaworski, *Kronika polskiego futuryzmu*, Kielce 2015.

sieński w sowieckim więzieniu. *Aresztowanie, wyrok, śmierć*², Bruno Jasiński w Paryżu (1925–1929)³, *Czytały go białe panienki z podkrążonymi oczyma – kilka słów o życiu i poezji Brunona Jasińskiego*⁴, *Dandys. Słowo o Brunonie Jasińskim*⁵, *Znani – nieznani, ale zawsze ciekawi. O listach Brunona Jasińskiego do Stalina, zapomnianym obliczu polskiego futuryzmu i nowych zjawiskach w literaturze popularnej (od Marii H. Szpyrkówny do Philipa K. Dicka i Stephena Kinga)*⁶]. To dzięki kwerendzie Jaworskiego po raz pierwszy zostały opublikowane materiały z archiwów KGB, w których znajdowały się informacje dotyczące okoliczności tragicznej śmierci autora *Buta w butonierce*. Badacz dotarł również m.in. do dokumentów znajdujących się we Francji, a także do młodzieńczych, dotąd niepublikowanych, wierszy Jasińskiego. Jako ekspert Jaworski wystąpił w wyreżyserowanym przez Roberta Kaczmarka filmie dokumentalnym poświęconym biografii Jasińskiego *Człowiek zmienia skórę* (2001).

Natychnmiastowa futuryzacja życia. Manifesty, odezwy, wypowiedzi programowe polskich futurystów 1919–1939 została wydana przez krakowskie wydawnictwo Attyka. Na każdym z egzemplarzy autor książki odcisnął własnoręcznie pieczętę z logiem oficyny, ów drobny, acz niecodzienny zabieg niewątpliwie czyni książkę wyjątkową na tle innych publikacji naukowych. Projekt okładki, na której widnieją fragmenty manifestów polskich futurystów, opracowała Alina Brandeburg z firmy INN-ART. Redakcją techniczną zajął się Wojciech Skrzypiec, korektą Monika Jaworska, natomiast druk i opracowanie zostało powierzone drukarni Delta. Recenzentkami pracy Jaworskiego zostały badaczki z Instytutu Badań Literackich PAN, prof. dr hab. Ewa Głębińska oraz prof. dr hab. Alina Kowalczykowska. Autor w ramach promocji książki wygłosił wykład zatytułowany *Natychnmiastowa futuryzacja życia – polski futuryzm w świetle najnowszych ustaleń faktograficznych* w bibliotece Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Książka *Natychnmiastowa futuryzacja życia* to znaczący suplement do wyżej wspomnianej *Kroniki polskiego futuryzmu* oraz zbiór nieraz mocno

² Idem, *Bruno Jasiński w sowieckim więzieniu. Aresztowanie, wyrok, śmierć*, Kielce 1995.

³ Idem, *Bruno Jasiński w Paryżu (1925–1929)*, Kielce 2003.

⁴ Idem, *Czytały go białe panienki z podkrążonymi oczyma – kilka słów o życiu i poezji Brunona Jasińskiego*, [w:] *Bruno Jasiński: But w butonierce i inne wiersze*, Warszawa 2006.

⁵ Idem, *Dandys. Słowo o Brunonie Jasińskim*, Warszawa 2009.

⁶ Idem, *Znani – nieznani, ale zawsze ciekawi. O listach Brunona Jasińskiego do Stalina, zapomnianym obliczu polskiego futuryzmu i nowych zjawiskach w literaturze popularnej (od Marii H. Szpyrkówny do Philipa K. Dicka i Stephena Kinga)*, Kraków 2018.

kontrowersyjnych manifestów programowych polskich futurystów (z wyłączeniem odnalezionej 2018 roku ulotki grupy „warszawskiej” pt. *Tak*⁷). Wiele tekstów prezentowanych w publikacji Jaworskiego zostało pierwszy raz w całości przekazanych w ręce czytelników, mowa tu m.in. o wypowiedziach „najmłodszych futurystów warszawskich” czy artykułach Tytusa Czyżewskiego i Anatola Sterna. Wszystkie zawarte w książce deklaracje opatrzone są wyczerpującymi, umieszczonymi w przypisach objaśnieniami, które zasługują na szczególną uwagę i stanowią wyjątkowy walor publikacji. Komentarze zawierają liczne biografie, wzmianki objaśniające konteksty historyczno-literackie, a także szczegółowe informacje dotyczące inspiracji autorów czy dokładne adresy opisywanych wydarzeń, a nawet fizyczne wymiary omawianych broszur.

Przedrukowane za pierwodrukiem teksty zostały ułożone w porządku chronologicznym (od kwietnia 1919 do lipca 1939 roku), zastosowany układ wydaje się dobrym posunięciem, ponieważ pozwala na przeglądowe przeanalizowanie procesu rozwoju futuryzmu w Polsce. Praca Jaworskiego stanowi bogate źródło wiedzy na temat samego ruchu futurystów, jak również prezentuje obraz epoki, preferowane wówczas motywy literackie, a także rysuje siatkę koneksji artystycznych w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Sprawne opracowanie publikacji świadczy o rozległej wiedzy autora na temat historii literatury, umiejętności kojarzenia faktów, a także znajomości języków obcych (włoskiego, rosyjskiego, niemieckiego czy francuskiego), co stanowi niezbędny atrybut służący do zaprezentowania powiązań nurtu futuryzmu europejskiego z jego polskim odłamem.

Innym istotnym elementem recenzowanej książki jest sposób przedstawienia charakterystycznych tekstów futurystycznych od strony ortograficznej i graficznej. Dotychczas badacze zajmujący się problematyką futuryzmu korzystali z różnych technik publikacji, tj. prezentowali teksty w zgodzie z przyjętymi zasadami ortografii⁸ lub stosowali tożsamy z oryginałem sposób nieortograficzny⁹. Jaworski słusznie skorzystał z obu dotychczasowych rozwiązań, prezentując w zasadniczej części książki formę pierwotną, zgodną z ideami autorów manifestów, natomiast w załączonym *Aneksie*, aby ułatwić recepcje współczesnym odbiorcom – zgodną z obecnymi zasadami ortografii. Od strony typograficznej teksty zostały opublikowane w swojej oryginalnej formie, czyli wraz z wytłuszczeniami i różnej wielkości czcionką oraz

⁷ Zob. B. Śniecikowska, „TAK” odnalezione! Pierwsze czytanie pierwszej ulotki polskich futurystów, „Teksty Drugie” 2019, nr 3, s. 331–352,

⁸ Zob. E. Balcerzan, *Bruno Jasiński. Utwory poetyckie, manifesty, szkice*, Wrocław 1972.

⁹ Zob. *Antologia polskiego futuryzmu i Nowej Sztuki*, wstęp i komentarz Z. Jarosiński, wybór i oprac. H. Zaworska, Wrocław 1978.

rozstrzeleniami, co stanowiło nieodłączny element założeń programowych futurystów.

Natychmiastowa futurozacja życia składa się z czterdziestu dwóch rozdziałów; trzydzieści sześć z nich zawiera manifesty, wypowiedzi programowe i odezwy polskich futurystów (T. Czyżewskiego, Edmunda Millera, A. Sterna, Aleksandra Wata, B. Jasieńskiego, Kazimierza Brzeskiego, Bronisława Hermelina, Zygmunta Halickiego, Henryka Seli, Adama Hali, Stanisława Młodożeńca) oraz wywiad Jana Śpiewaka z T. Czyżewskim. Pozostałe części to: wstęp autorstwa Jaworskiego pt. *Czas manifestów*, a także *Alfabetyczny spis tytułów*, wspomniany wyżej *Aneks*, *Bibliografia ważniejszych publikacji cytowanych (do 1939 r.)*, *Bibliografia ważniejszych prac poświęconych futurozacji (po 1939 r.)* i uporządkowany w kolejności alfabetycznej *Indeks osób* opracowany przez autora.

We wstępie *Czasy manifestów*, opatrzonym mottem Jasieńskiego: „Właściwie każdy ruch kończy się wraz ze swoim manifestem”, Jaworski zapoznaje czytelnika ze światową i polską historią futurozacji, poczynając od publikacji *Manifeste du Futurisme* Filippo Tommaso Marinettiego, opublikowanej w 1909 roku w czasopiśmie „Le Figaro”. Następnie kreśli wzmianki na temat najważniejszych manifestów, odezwy, wypowiedzi programowych i wydarzeń związanych z futurozacją oraz stara się w syntetyczny sposób przybliżyć założenia ruchu, oraz wykazać wyjątkowość futurozacji na tle innych dotychczasowych zjawisk artystycznych:

Futurozacja, jak żaden inny do tej pory ruch artystyczny, postulował nie tylko estetyczną przemianę literatury i sztuki (malarstwa, rzeźby, teatru, muzyki), lecz – wraz z postulatem odrzucenia wszelkiej tradycji – zażądał wprowadzenia radykalnych, wręcz rewolucyjnych zmian obyczajowych, społecznych i politycznych, nawet gospodarczych, głosił idee „nowego człowieka”, człowieka „przyszłości”, który będzie żyć – tworzyć, kochać, konsumować – w nowoczesnym świecie „lepszego jutra”¹⁰.

Na podstawie doniesień prasowych z początku XX wieku badacz odtworza nastroje związane z recepcją informacji na temat futurozacji w Polsce. Wskazuje pierwszego polskiego futurystę, którym był Jerzy Jankowski (później – w związku z porzuceniem zasad ortografii – „Yeży Jankowski”). W przypisach zaś umieszczono adresy bibliograficzne, odsyłające czytelnika do najważniejszych opracowań, dotyczących omawianego tematu w tekście głównym. We wstępie zaprezentowano poglądową tabelę zawierającą bilans jednodniówek i wypowiedzi programowych futurystów „warszawskich”, „krakowskich”, grupy K. Brzeskiego i grupy H. Sela. W książce nie zabrakło

¹⁰ K. Jaworski, *Natychmiastowa futurozacja życia. Manifesty, odezwy, wypowiedzi programowe polskich futurystów 1919–1939*, Kraków 2017, s. 8.

również też dotyczących najnowszego stanu badań nad spuścizną futurystów, a także wypowiedzi na temat wpływu awangardowego ruchu na późniejszą historię literatury polskiej:

[...] zdaje się, że mimo pozorów był to ruch złożony i niejednolity, który zapoczątkował w polskiej literaturze i kulturze przemiany większej wagi, niż przyznawały to wcześniejsze pokolenia pisarzy, badaczy i komentatorów (często dyskredytując jego rangę i znaczeni)¹¹.

Jaworski, przystępując do przygotowania *Natychmiastowej futuryzacji życia*, podjął się wyjątkowo żmudnej i czasochłonnej pracy naukowej, polegającej na śledzeniu dotychczas niepublikowanych tekstów, głównie prasowych. Wypada zaznaczyć, że większość z nich nie była do tej pory uwzględniana w bibliografiach – jest to niewątpliwym atutem recenzowanej pozycji.

Efektom przedsięwziętych działań edytorskich jest książka rejestrująca i opisująca różnorodną i często gorącą atmosferę okresu dwudziestolecia międzywojennego z perspektywy polskich futurystów, którzy z chęcią wszczynali liczne polemiki (np. z grupą literacką Skamander) i budzili nie tylko artystyczne, ale i społeczne kontrowersje. Manifesty stanowią esencję poczynań futurystów, pozwalają zrozumieć ich wizje sztuki i prezentują założenia, które starali się oni realizować w swojej twórczości, a także w sposobie zachowania czy stylu życia. Ten wyjątkowo barwny nurt w swoim naukowym opisie wciąż posiada braki faktograficzne (z czego Jaworski doskonale zdaje sobie sprawę), jednak takie pozycje, jak ta sprawiają, że historia polskiego futuryzmu staje się bliższa odbiorcom, jak również pozwala spojrzeć na polską kulturę minionego wieku z jeszcze innej, szerszej perspektywy.

Rec.: Krzysztof Jaworski, *Natychmiastowa futuryzacja życia. Manifesty, odezwy, wypowiedzi programowe polskich futurystów 1919–1939*, Kraków 2017.

Bibliografia

Antologia polskiego futuryzmu i Nowej Sztuki, wstęp i komentarz Z. Jarosiński, wybór i oprac. H. Zaworska, Wrocław 1978.

Balcerzan E., *Bruno Jasiński. Utwory poetyckie, manifesty, szkice*, Wrocław 1972.

Jaworski K., *Bruno Jasiński w Paryżu (1925–1929)*, Kielce 2003.

Jaworski K., *Bruno Jasiński w sowieckim więzieniu. Aresztowanie, wyrok, śmierć*, Kielce 1995.

¹¹ Tamże, s. 15.

- Jaworski K., *Czytały go białe panienci z podkrążonymi oczyma – kilka słów o życiu i poezji Brunona Jasieńskiego*. W: Bruno Jasieński, *But w butonierce i inne wiersze*, Warszawa 2006.
- Jaworski K., *Dandys. Słowo o Brunonie Jasieńskim*, Warszawa 2009.
- Jaworski K., *Kronika polskiego futuryzmu*, Kielce 2015.
- Jaworski K., *Natychniastowa futuryzacja życia. Manifesty, odezwy, wypowiedzi programowe polskich futurystów 1919–1939*, Kraków 2017.
- Jaworski K., *Znani – nieznani, ale zawsze ciekawi. O listach Brunona Jasieńskiego do Stalina, zapomnianym obliczu polskiego futuryzmu i nowych zjawiskach w literaturze popularnej (od Marii H. Szpyrkówny do Philipa K. Dicka i Stephena Kinga)*, Kraków 2018.
- Śniecikowska B., „TAK” odnalezione! Pierwsze czytanie pierwszej ulotki polskich futurystów, „Teksty Drugie”, 2019, nr 3.